Knjižničarske novice

Marija Kobal, Mestna knjižnica Ljubljana

Tečaj Strategije iskanja knjižničnega gradiva v katalogu Mestne knjižnice Ljubljana: 2013–2023

Izvleček
V Mestni knjižnici Ljubljana od leta 2013 izvajamo tečaje za informatorje o strategijah iskanja knjižničnega gradiva v okviru permanentnega izobraževanja Učnega centra. Na tečaju informatorji spoznajo proces katalogizacije ter strukturo in vsebino podatkov v formatu COMARC, ki jih lahko uporabijo pri referenčnem delu z uporabniki za iskanje želenega gradiva z uporabo ukaznega načina iskanja v lokalnem katalogu COBISS+.

Ključne besede: knjižnični katalogi, Mestna knjižnica Ljubljana, COBISS+, referenčno delo, ukazno iskanje, permanentno izobraževanje

Uvod
V Mestni knjižnici Ljubljana (v nadaljevanju: MKL) smo po štirih letih centralne obdelave v Službi za pridobivanje in obdelavo knjižničnega gradiva (v nadaljevanju: SPOK) v letu 2013 začeli izvajati tečaje o strategijah iskanja v knjižničnem katalogu MKL.

Na začetku skupne obdelave za vse knjižnice v mreži MKL leta 2009 smo se odločili za poglobljeno opisno in vsebinsko bibliografsko obdelavo, zato da informatorjem in uporabnikom omogočimo čim uspešnejše iskanje želenega gradiva v katalogu MKL. Posebno pozornost smo namenili vsebinski obdelavi tako strokovnega kot tudi leposlovnega knjižničnega gradiva (Kovač, 2006).

Dobro poznavanje strukture katalognih zapisov in podatkov, ki jih vnesemo pri bibliografski obdelavi (Dimec, 2005), je ključno za uspešno iskanje v katalogu. Informatorjem smo na tečajih predstavili katalog MKL z vidika katalogizacije, zato da bi pri iskanju koristno uporabili podatke, ki jih vsebuje bibliografski zapis.

Priprava in organizacija tečaja
Oblikovali smo delovno skupino, ki so jo sestavljale katalogizatorke: Mateja Ločniškar Fidler in Tatjana Arnuš za področje neknjižnega gradiva ter Marija Kobal in Nevenka Pečavar za knjižno gradivo. Pri predstavitvi knjižničnega kataloga in formata COMARC smo se osredotočili na indeksirana polja in podpolja ter na uporabo ukaznega načina iskanja z uporabo predpon. Tečaji vsebujejo teoretični del in praktično delo, s katerim udeleženci z vajami sproti preverjajo usvojeno znanje.

Na začetku smo vsebino predstavili v šesturnem enodnevnem tečaju: v prvem delu smo pregledali iskalne strategije glede na opisno katalogizacijo ter v drugem delu glede na vsebinsko obdelavo, najprej za knjižno in nato posebnosti za neknjižno gradivo. Glede na to, da je bilo predstavljeno področje zelo obsežno, smo se pri prenovi tečaja odločili, da izobraževanje razdelimo na dva dni: prvi dan tečaja smo obdelali iskalne strategije v okviru opisne katalogizacije, drugi dan pa v okviru vsebinske obdelave, skupaj za knjižno in neknjižno gradivo. Na podlagi pridobljenih izkušenj in posebnosti pri obdelavi posameznih vrst gradiva smo se odločili, da od leta 2017 organiziramo dva enodnevna šesturna tečaja: strategije iskanja knjižnega gradiva – tečaj sta izvajali Marija Kobal in Nevenka Pečavar in strategije iskanja neknjižnega gradiva – tečaj sta vodili Mateja Ločniškar Fidler in Tatjana Arnuš. Od leta 2021 tečaj za neknjižno gradivo vodita Tanja Tavzelj in Tatjana Arnuš.

Vsebina tečaja Strategije iskanja knjižnega gradiva
COBISS+
V uvodnem delu z udeleženci pregledamo možnosti nastavitev »mojega profila« ob prijavi v virtualno knjižnico COBISS+ (COBIB.SI, cop. 1997-). Za delo na tečaju kot privzeti način izberemo ukazno iskanje, kot privzeto knjižnico za iskanje MKL ter izberemo napredno možnost za prikaz bibliografskega zapisa v formatu COMARC (COMARC/B format za bibliografske podatke, 2008-). Nato se osredotočimo na posebnosti ukaznega načina iskanja ter predstavimo

uporabo logičnih oziroma Boolovih operatorjev (»and«, »or«, »not«) ter kontekstnega operatorja (»n«-near) in pregledamo različne izpise bibliografskih zapisov s poudarkom na formatu COMARC, iz katerega črpamo podatke pri oblikovanju iskalnih zahtev.

Opisna katalogizacija

Najprej spoznamo iskalne predpone za iskanje po datumu kreiranja/prevzema zapisa in datumu zadnjega ažuriranja ter iskanje po identifikacijski številki zapisa – po podatkih, ki se generirajo sistemsko. Po uvodnih pripravah se poglobimo v opisno katalogizacijo ter pregledamo posamezne bloke z vidika iskanja z ustreznimi predponami:

- pri bloku za identifikacijo gradiva 0XX pri knjižnem gradivu predstavimo možnosti iskanja po vrsti zapisa in bibliografskem nivoju, ki sta namenjena širšemu iskanju, ter iskanje po številki ISBN;
- pri bloku za kodirane podatke 1XX je iskalnih možnosti že več, in sicer lahko iščemo po letu izida, namembnosti, jeziku besedila, jeziku izvirnika, državi/regiji izida, vrsti ilustracij, vrsti publikacij in po kodi za konferenčno publikacijo ter po literarnih vrstah in vrsti biografije;
- pri bloku glavnega opisa 2XX pregledamo iskanje po naslovu, založništvu ter zbirki;
- pri bloku za opombe 3XX predstavimo iskanje po ključnih besedah;
- posebej izpostavimo blok za povezovanje 4XX za obdelavo posebnih prilog in prikritih del, kjer so prav tako iskalni posamezni naslovi in avtorji;
- blok za sorodne naslove 5XX primerjamo z iskanjem po naslovu v bloku glavnega opisa 2XX ter predstavimo iskanje po enotnem oziroma izvirnem naslovu ter različnih variantnih oblikah naslova;
- pri bloku za podatke o odgovornosti predstavimo iskanje po individualnih in korporativnih avtorjih ter uporabo kontekstnega operatorja »n« za iskanje po vrsti avtorstva.

V prvem delu tako spoznamo bibliografski zapis z vidika opisne katalogizacije – polja in podpolja v formatu COMARC ter strukturo in vsebino podatkov (Ločniškar Fidler idr., 2013, 2014), po katerih lahko iščemo z naslednjimi iskalnimi predponami:

Identifikacijski in kodirani podatki	
ISBN	bn=
Leto izida	py=
Namembnost	ta=
Jezik besedila	la=
Jezik izvirnika	lo=
Država/regija izdaje	co=
Ilustracije	ic=
Vrsta vsebine, konferenčna publikacija	cc=
Literarna vrsta, vrsta biografije	lc=
Glavni opis	
Naslov	ti=
Enotni/izvirni naslov	to=
Kraj izida	pp=
Založnik/distributer	pu=
Zbirka	cl=
Avtorstvo	
Avtor	au=
Korporacija, skupina	cb=
Vrsta avtorstva	ac=
Indeksirana polja	
Ključne besede	kw=
Preostali indeksi	
Datum kreiranja/prevzema	dm=
Datum zadnjega ažuriranja	dr=
Identifikacijska številka	id=

Vsebinska obdelava

V drugem delu se posvetimo vsebinski obdelavi s predmetnimi oznakami in vrstilci Univerzalne decimalne klasifikacije v bloku za vsebinsko analizo 6XX (Šauperl, 2000). Uvodoma opozorimo na povezavo med vsebinsko obdelavo in opisno katalogizacijo, pri čemer v bloku 1XX že s kodiranimi podatki opredelimo publikacijo glede na vrsto vsebine pri strokovnih publikacijah ter glede na literarno vrsto pri leposlovnih delih, kodiramo jezik besedila in jezik izvirnika, ki sta pomembna pri določitvi nacionalne književnosti, ter predstavimo možnosti vsebinske predstavitve pri bloku za opombe z anotacijami, predstavitvijo vsebine ter s podatki o literarnih nagradah, ki so povezane z vrednotenjem posameznega (literarnega) dela.

Predmetne oznake

Predmetne oznake so izrazi, ki z eno besedo ali besedno zvezo povzemajo vsebino bibliografske enote. Oblikovane so

v skladu s strokovnimi smernicami in splošnimi pravili za vsebinsko analizo (Erjavec, 2002).

Geslovniki

Pri vsebinski obdelavi uporabljamo oba slovenska geslovnika: SSSG – spletni splošni geslovnik (NUK) in SGC – splošni geslovnik COBISS.SI (IZUM). Predmetno označevanje smo začeli z uporabo geslovnika SSSG (NUK), zato najprej razložimo splošna pravila oblikovanja ter hierarhično strukturo predmetnih oznak – predmetne značnice in predmetna določila v okviru predmetnega niza (Spletni splošni slovenski geslovnik, [20–]-), nato pa predstavimo še normativni zapis predmetne oznake v okviru SGC (SGC – splošni geslovnik COBISS.SI, 2018-). Predmetne oznake iz obeh geslovnikov se velikokrat prekrivajo ali variantno dopolnjujejo. Kljub vsemu bi bilo zaželeno, da bi se splošna slovenska geslovnika poenotila, tako da bi lahko uporabljali enoten splošni slovenski geslovnik.

Vrste predmetnih oznak (v nadaljevanju: PO)

PO predstavimo po posameznih poljih in podpoljih ter s primeri ponazorimo posebnosti pri oblikovanju posameznih vrst PO in uporabo ustreznih iskalnih predpon za predmetne značnice ter predmetna določila (SSSG) oziroma za normativne izraze (SGC):

- imenske PO so lahko osebno ime (polje 600), ime korporacije (polje 601), rodbinsko ime (polje 602), ime avtorja in naslov dela (polje 604) ali stvarni naslov (polje 605);
- tematske PO (polje 606) označujejo različna strokovna področja, zato uvodoma s primeri predstavimo posamezne skupine tematskih PO;
- zemljepisne PO (polje 607) uporabljamo, kadar je vsebina vezana na določeno ozemlje;
- časovne PO (polje 608) opredelijo vsebinsko pomembno časovno obdobje, izraženo z besedami ali letnicami;
- oblikovne PO (polje 609) označujejo obliko bibliografske enote, kadar je vsebina tipično organizirana ali kadar je vsebina podrejena obliki;
- prosto oblikovane PO (polje 610) dopolnjujejo PO v strukturiranih oz. normativnih poljih 600–609, lahko vsebujejo izraze, ki jih še ni v kontroliranih geslovnikih.

Univerzalna decimalna klasifikacija (v nadaljevanju: UDK)

V zadnjem delu tečaja se posvetimo še vsebinski opredelitvi posameznega dela z vrstilci UDK. S primeri bibliografskih zapisov za leposlovna in strokovna dela ter s primeri zapisov del za odrasle oziroma za otroke in mladino obnovimo klasifikacijo z vrstilci UDK (Kovač idr., 2006; UDCMRF12, 2020). Posebej opozorimo na povezavo med predmetnimi oznakami in vrstilcem UDK ter na ujemanje s kodami za vrsto vsebine in literarno vrsto. Pri iskanju po vrstilcih UDK moramo biti pozorni na posebna ločila, ki jih uporabljamo pri sestavljanju vrstilca, zato vrstilec kot iskalno zahtevo zapišemo v navednicah, kadar vsebuje posebna ločila, kot je dvopičje ali poševnica. Iščemo lahko po vrstilcu UDK iz:

- podpolja 675a: to je vrstilec, ki ga sestavljajo glavni vrstilec, posebni in splošni privesni vrstilci;
- podpolja 675b: to je skrajšani vrstilec, ki ga uporabljamo za izpis bibliografij in je določen v lokalnem šifrantu MKL, izpolnimo ga le v prvem polju 675 pri posameznem bibliografskem zapisu;
- podpolja 675c: to je skrajšani vrstilec, ki je namenjen iskanju in razvrščanju po vsebini v COBIB-u in lokalnih bazah podatkov, izberemo ga iz enotnega globalnega šifranta v sistemu COBIB, podpolje moramo obvezno izpolniti;
- podpolja 675s: to je skrajšani vrstilec, ki ga lahko uporabljamo za statistično obdelavo, izberemo ga iz lokalnega šifranta in ga izpolnimo le v prvem polju 675 pri posameznem bibliografskem zapisu.

V drugem delu tečaja se seznanimo z vsebinsko obdelavo knjižnega gradiva v MKL, spoznamo posamezna polja in podpolja v bloku za vsebinsko analizo 6XX v okviru formata COMARC (Kobal idr., 2014) ter veliko različnih možnosti, ki jih lahko uporabimo pri iskanju konkretnih tem v knjižničnem katalogu z uporabo naslednjih predpon:

Predmetne oznake	
Osebno ime	pn=
Ime korporacije	cs=
Rodbinsko ime	fn=
Avtor, naslov	de=/su=
Naslov	ts=
Tematska PO	tn=
Zemljepisna PO	gn=
Časovna PO	ch=
Oblikovna PO	fs=
Normativni zapis s kodo sistema SGC	gc=
Številka normativnega zapisa	ar=
Prosto oblikovane predmetne oznake	du=
(Vse) predmetne oznake	su=
Predmetna določila	
Tematsko določilo	dx=
Zemljepisno določilo	dy=
Časovno določilo	dz=
Oblikovno določilo	dw=
Vrstilci UDK	
Vrstilec UDK	dc=
Skupina UDK	ug=
Vrstilec za iskanje UDK	uc=
Statistika UDK	us=

Pri vsakem sklopu naredimo nekaj vaj za utrjevanje in preverjanje predstavljenih možnosti iskanja v katalogu MKL.

Udeležba na tečaju

V obdobju od leta 2013 do 2023 se je izobraževanja udeležilo skupno 160 udeležencev, bibliotekarjev informatorjev in knjižničarjev iz vseh enot MKL, ki so se jim v zadnjih letih pridružili tudi nekateri kolegi iz drugih slovenskih (splošnih) knjižnic ter študenti na delovni praksi.

Vsem udeležencem tečaja Strategije iskanja knjižnega/neknjižnega gradiva smo v SPOK na razpolago za vprašanja glede zahtevnejšega iskanja v katalogu MKL. Občasno smo udeležencem posredovali tudi pripravljene iskalne zahteve za sezonske teme, kot so npr. prazniki, počitnice, prva svetovna vojna ipd. Slikovna predstavitev tečaja je na razpolago udeležencem tečaja v pisni in v zadnjih dveh letih tudi v e-obliki z ustreznimi hiperpovezavami za samostojno delo.

Zaključek

Na tečaju o strategijah iskanja knjižničnega gradiva pogledamo na knjižnični katalog MKL z dveh plati: z vidika katalogizatorja, ki v skladu s katalogizacijskimi pravili vnaša podatke o posameznih publikacijah v knjižnični katalog, in z vidika informatorja, ki te podatke lahko uporabi pri iskanju informacij oziroma knjižničnega gradiva glede na želje in potrebe uporabnikov knjižnice.

Zaradi vse večje specializacije strokovnega dela je tovrstno povezovanje med katalogizatorji in informatorji pomembno za uspešno referenčno delo ter iskanje knjižničnega gradiva v katalogu MKL.

Viri in literatura

COMARC/B format za bibliografske podatke. (2008-). IZUM. https://home.izum.si/IZUM/e_manuals_html/COMARC_B/slv/ch1.html

COBIB.SI. (cop. 1997-). IZUM. https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/search

Dimec, Z. (ur.), Hočevar, M. (ur.) in Kavčič, I. (ur.). (2005). *Prekat: priročnik za enostavno uporabo katalogizacijskih pravil*. Narodna in univerzitetna knjižnica.

Erjavec, G., Kovač, T., Pelhan, A., Rozman, D., Sternad, M. in Vrhovšek, D. (2002). *Splošni slovenski geslovnik.* Narodna in univerzitetna knjižnica.

Kobal, M., Ločniškar Fidler, M., Pečavar, N., Arnuš, T. (2014). Strategije iskanja knjižničnega gradiva 3. *Šolska knjižnica, 24*(3/4), 132–143.

Kovač, T. (2006). Vsebinski opis leposlovja v NUK. *Knjižnica, 50*(1/2), 163–170.

Kovač, T., Pelhan, A., Zupanc, Š., Rozman, D., Rupar Korošec, M., Sternad, M. in Vrhovšek, D. (2006). *Univerzalna decimalna klasifikacija: priročnik.* Narodna in univerzitetna knjižnica.

Ločniškar Fidler, M., Kobal, M., Pečavar, N., Arnuš, T. (2013). Strategije iskanja knjižničnega gradiva. *Šolska knjižnica, 23*(3/4), 132–151.

Ločniškar Fidler, M., Kobal, M., Pečavar, N., Arnuš, T. (2014). Strategije iskanja knjižničnega gradiva 2. *Šolska knjižnica, 24*(1), 4–16.

SGC – splošni geslovnik COBISS.SI. (2018-). IZUM. https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/sgc

Spletni splošni slovenski geslovnik. ([20–]-). Narodna in univerzitetna knjižnica. https://sssg.nuk.uni-lj.si/

Šauperl, A. (2000). *Klasifikacija knjižničnega gradiva*. Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.

UCDMRF12. (2020). Narodna in univerzitetna knjižnica. https://udcmrf.nuk.uni-lj.si/GlavnaTabela.aspx